

Socialistické právo a ČSLA

Patrně každý člověk, dříve nebo později, si v nějaké souvislosti — kladné či záporné — uvědomuje existenci práva. Tak jako jednotlivec je obklopen společností, tak je také obklopen právem. Právo „stojí“ u zrodu člověka a doprovází jej na životní pouti, „přežívá“ jeho smrt.

Člověk se rodí ve společnosti, která je určitým způsobem uspořádána a její vědomí je historickým vývojem zformováno. Vědomí společnosti působí na jeho chování. Součástí společenského vědomí je právní vědomí. U člověka od raného dětství dochází k formování právního vědomí, a to daleko dříve, než je schopen si uvědomit existenci platného práva. Ač nelze u občanů předpokládat úplnou znalost právního řádu, přesto se lidé v převážné většině chovají podle práva. Stupeň tohoto podřízení ovlivňuje právní vědomí a morálka.

Právo je nepochybně významnou sociální institucí. Dá se říci, že je zvláštním sociálním fenoménem, který determinuje člověka. Determinantní charakter práva se promítá do myšlení, chování, vystupování lidí.

V lidském vědomí přežívá názor, jako by právem bylo pouze to právo, které je uplatňováno u soudů¹⁾ (trestní a procesní právo). Případy řešené soudem jsou patologickými případy práva, kdy právo nepůsobí normálně.

¹⁾ Tento názor je značně rozšířen také v ČSLA.

Hlavním vykonavatelem společenských úkolů je však to právo, které působí v každém okamžiku a v rozmanitých společenských souvislostech při nesčetných vztazích mezi lidmi (smlouvy, půjčky, platby atd.).

Převážnou část společenského života regulují právní předpisy (platné právo); dále právní přesvědčení dané společností, které nemá oficiální závaznost.

Právo ve společnosti působí výchovně a motivačně. Tím, že právní předpisy vynucují určité jednání (i pod hrozbou trestu), fixují ve vědomí lidí požadavek určitého chování, které se průběhem času stane návykem. Tedy po jistém nátlaku se právo prosazuje do chování lidí a působí automaticky; tak se chování a konání lidí zdá být přirozené (proces interiorizace, tzn. přijetí za své). Motivační funkci spatřujeme v tom, že právo vybízí ke sta-
novenému chování.

V právu můžeme vidět jisté vývojové tendence.

Právní řád klade postupně na občana stále větší požadavky, a to ve smyslu kvalitativním i kvantitativním. Zvětšuje se počet povinností a rozšiřuje se okruh právní úpravy.

— Zatímco dříve bylo těžiště v hrozbě sankcí a tomu odpovídal i krutý donucovací aparát, nyní vystupuje do popředí motivační úloha práva doplněná sociálně ekonomickými vlivy (změna motivačních pohnutek).

— Projevuje se snaha o snížení motivačního nátlaku práva.

Století, ve kterém žijeme, využívá práva s mimořádnou intenzitou. Stále více se ukazuje, že právo se může uplatnit v nejrůznějších společensky prospěšných službách.

Aktivní úloha práva jako základního prostředku při rozsáhlých sociálně ekonomických přeměnách oprávněně vyvolává zvýšený zájem o právo. Zvýraznění nové úlohy a poslání práva vyžaduje zkoumání předpokladů a podmínek efektivního působení práva, používání nových, rozmanitých právních prostředků při realizaci základních společenských cílů.

Kusá charakteristika práva a jeho funkce ve společnosti snad dává určitou představu o právu a jeho společenském významu. Vyplývá z ní, že v socialistické společnosti není právo anachronismem předcházející společensko-ekonomické formace, ale nutným aktivním jevem.

Pomocí práva dochází v socialistické společnosti k transformaci politické linie vytyčované vedoucí složkou společnosti — Komunistickou stranou — k realizaci politiky socialistického státu, k důsledné ochraně třídních a celospolečenských zájmů k vymezení a ochraně práv občanů.

V. I. Lenin charakterizuje poslání práva pro socialistickou společnost takto:

„...nemáme-li propadnout utopismu, nesmíme se domnívat, že lidé, jakmile svrhnou kapitalismus, rázem se naučí pracovat pro společnost bez jakýchkoli právních norem a kromě toho odstraněním kapitalismu nejsou naráz dány ani ekonomické předpoklady pro takové přeměny.“²⁾

Právo a ČSLA

ČSLA je nedílnou, organickou součástí socialistické společnosti. Má však své specifické úkoly, které jí vtiskují zvláštní charakter. Pokud bychom se měli pokusit o konstrukci pracovní charakteristiky armády jako sociálního systému, pak by zněla:

²⁾ V. I. Lenin: Vybrané spisy, sv. II, SNPL 1955, str. 187

„...armáda je relativně uzavřený sociální systém, centralizovaný, hierarchický a funkčně budovaný, s přesně vymezenými kompetencemi a značně formalizovanými vztahy, které upravují příslušné kogentní normy, pravidla a organizační pořádky. Profesionálním posláním tohoto systému je funkce politickomocenského nástroje.“

Takto definovaný sociální systém může racionálně fungovat za předpokladu, že jeho výstavba, funkce, bude přísně a přesně vymezena. Toho se dosahuje zvláštním druhem právní úpravy, kterou nazýváme podle odvětví (obsahu a problematiky) **vojenské právo**.

Pracovní definici vojenského práva můžeme formulovat takto:

„Vojenským právem ve smyslu právního odvětví v nejobecnějším pojetí nazýváme souhrn právních norem, které upravují specifické vztahy vznikající při řízení branného systému a ozbrojených sil čs. socialistického státu.“

Souhrn právních norem a správních aktů (aktů řízení) a jim odpovídajících vztahů vytváří právní pořádek (který je specifickou součástí čs. právního řádu). O právním pořádku můžeme mluvit tam, kde se právní normy v podstatě, v převážné většině případů, zachovávají.

Vojenské právo má v porovnání s jinými právními odvětvími výrazné charakteristické znaky (distinkce).

Vojenské právo je **výrazným politickým nástrojem**.

Komunistická strana ozbrojeným silám formuluje úkoly a cíle svým vojenským programem a svojí vojenskou politikou. Právo je nástrojem realizace vojenské politiky strany v oblasti ozbrojených sil.

Ve vojenském právu **převládá kogentnost právních norem**, dispoziční normy mohou být použity jen výjimečně.

Vojenské právo ve svém souhrnu je a musí být kogentní. Kogentní (kategorické) normy nepřipouštějí žádné odchylky od oprávnění a jednoznačné plnění je vyžadováno pod hrozbou donucení a sankcí. Ko-

gentní charakter vojenského práva je pro regulaci vztahu nezbytný.

Právo je z hlediska potřeby uplatňováno jak extenzivním, tak intenzivním způsobem.

V armádě je každý vztah, každé předpokládané jednání a konání upraveno právem; bez této regulace nelze zabezpečit fungování armádního mechanismu. Proto hovoříme o extenzivním a intenzivním a také jednotném použití práva v podmínkách armády. Není možné připsat existenci právních mezer, tj. otázek neregulovaných právem. Převaha právem regulovaných vztahů vtiskuje těmto vztahům oficiální a formální ráz. V podmínkách armády působí nejen právo vojenské, ale některé vztahy upravují i další odvětví práva (např. občanské, pracovní, hospodářské právo atd.).

Vojenské právo **překračuje hranice systému** a promítá se do dalších nevojenských systémů, podsystémů sféry civilní.

Vojenské právo působí nejen v tomto relativně uzavřeném systému, ale má dosah i mimo jeho rámec. Pomocí tohoto práva jsou prosazovány zájmy státu v široké oblasti zabezpečení obranyschopnosti země.

Vzhledem k významu použití právní regulace **je vyžadována jeho realita, stabilita, efektivnost.**

Klademe-li takový důraz na právo, musíme ihned dodat, že toto právo musí být reálné, efektivní, aktivní, fungující, stabilní. Jen za těchto podmínek může sehrávat předpokládanou regulativní úlohu.

Vojenské právo **má internacionální charakter.**

Internacionální charakter vojenského práva spatřujeme ve sjednocené vůli dvou rovnoprávných národů, rozhodně zabezpečit obranu socialistického státu. Dále pak v tom, že vojenské právo je formováno zkušenostmi, zájmy a potřebami koalice socialistických států.

V systému vojenského práva **zaujímá dominantní postavení jednotlivec—velitel.**

Obecným principem výstavby ČSLA je princip nedílné vojenské pravomoci. Prin-

cip vybavuje velitele rozsáhlými právy i zákonnou odpovědností. Nedílná velitelská pravomoc v sobě zahrnuje vedle politických, odborně vojenských aspektů, také aspekty právní. Právní aspekty nedílné velitelské pravomoci spatřujeme v tom, že velitelé jsou vůči stranickému a státnímu zřízení garanty uplatňování práva a právní politiky v duchu linie politického a státního vedení.

K právním aspektům nedílné velitelské pravomoci náleží skutečnost, že nositelé pravomoci jsou v jistém smyslu vybaveni zákonodárnou pravomocí (vydáváním vnitroresortních norem, řádů, předpisů — normativní akty řízení) a současně i pravomocí soudcovskou (viz rozsáhlá práva stanovená KŘ, která umožňují kázeňský postih přestupků, přečinů, ale i některých trestních činů).

Pro velitele a náčelníky je právo důležitým a účinným nástrojem řízení, velení, organizování a výchovy.

Institucionální zabezpečení fungování vojenského práva

Realizace práva a zákonnosti v ČSLA vyžaduje, aby příslušné stupně řízení a velení, které mají vymezenou povinnost právo realizovat (konají transformaci politické linie do vojenských řádů a předpisů, rozkazů, tvorbu práva — legislativní činnost, interpretaci práva, atd.), tj. dělat právní politiku a zabezpečit odpovídající úroveň této činnosti.

Pro představu o rozsahu činností uvedme **základní charakteristiku odborných právních činností:**

— rozvíjet legislativní činnost v součinnosti s jinými články státní správy za účelem přípravy návrhů, zákonů, vládních usnesení apod. Při této činnosti jde zejména o koordinování a uplatňování zájmů a potřeb obrany a MNO v čs. právním řádu;

— vnitroresortní legislativní činnost; — interpretaci práva (odborný výklad práva);

— vlastní právní činnost operativní po-

vahy (poradenství, expertizní činnost, zástupčí činnost, arbitrážní, apod.);

— studovat fungování práva a jeho efektivnost; sledovat právní problematiku a zjišťovat, které společenské vztahy nebo jiné vztahy by měly být regulovány právem a jaký obsah a způsob právní úpravy by měl být zvolen;

— zjišťovat, zda platné právo plní svoji funkci.

Z rozsahu a náročnosti vojenského práva, z povahy odborné činnosti vyplývá, že **výkon právních činností musí zabezpečovat odpovídající síť právních institucí (pracovišť)**. Právní instituce pro svou činnost kvalifikovány, budou plnit úlohu odborného štábního útvaru vůči příslušnému článku velení a řízení. Těmito institucemi bude probíhat tok právních informací, právních činností a právních aktů. Působení práva nemůžeme v žádném případě izolovat od instituce, která právo realizuje. Optimální činnost institucí vede k dosažení účinků, které zákonodárství sleduje.

Jde tedy o představu účinné, přirozené a nutné dělby práce. Od velitelů a náčelníků je nutné očekávat základní znalosti a orientaci v čs. právním řádu a vnitřoresortním právním řádu a plně využití odborné právních institucí k právní regulaci vztahů. Realizace naznačeného pojetí by přispěla ke

— zvýšení právní kultury, kterou lze spatřovat v úrovni a kvalitě právní regulace vnitřoresortních vztahů a socialistické zákonnosti,

— v upevnění a rozvíjení právního vědomí všech příslušníků ČSLA.

Na některých místech a u některých funkcí přetrvává tendence podceňování práva. Nejde snad ani tak o podceňování práva jako takového, ale spíše o podceňování institucionální sféry práva.

V nástihu vymezení místa a úlohy práva jsem podtrhl výrazný profil kvantity, kvality a intenzity právní regulace v podmínkách armády. Z tohoto poznání by mělo vyplynout přehodnocení místa a úlohy institucí práva v ČSLA.

Konstituování institucí práva a legislativní činnosti vymezují příslušná stranická usnesení.³

V diskusích o poslání společenských věd ČSLA se nesetkáváme s pochybami o jejich potřebě a využití poznatků.⁴ Nesetkáváme se pravděpodobně s odmítnutím potřeby odborné specializace i v oblasti společenských věd. O postavení práva jakožto angažované vědy a jeho místa ve společenských vědách uvnitř ČSLA není dosud nastolena otázka. Zatímco ostatní právní odvětví (civilní) se rozvíjejí, mají své teoretické zázemí, u vojenského práva tomu tak není. Ač nemůže být pochyb o tom, že vojenské právo by mělo „dělat“ především vojáky. Výsledky budou využity pro armádu a zároveň přínosem armády k rozvoji právní teorie a praxe.

Nástin zájmových oblastí a problémů teorie a praxe vojenského práva

— Vyjasnění normativně právních a legislativních koncepcí z hlediska politické linie strany, potřeb a zájmů obrany, stanovení jejich pořadí;

— vojenské právo (teorie a platné právo) států Varšavské smlouvy — jeho soustavné a seriózní poznávání a srovnávání; zejména vojenské právo SSSR; v sovětské armádě jsou dlouhodobým vývojem ověřeny zákony a předpisy, které je možné recipovat, nebo aplikovat s přihlédnutím k našim podmínkám;

— model institucionální právní struktury ČSLA, jeho politické a odborné řízení, vnitřní a vnější vazby;

— vojenské právo v branném systému ČSSR z hlediska koaličních potřeb a vlastních zájmů obrany; problematika vojenského práva za mimořádných situací;

— čs. ústavní zákonodárství a jeho vli-

3) Usnesení předsednictva ÚV KSČ z 18. 5. 1965 o opatřeních ke zdokonalení legislativy; Usnesení byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích z 23. 2. 1970 k metodice legislativních prací a k uplatnění vedoucí úlohy KSČ v této oblasti

4) „Společenské vědy v armádě jsou nástrojem komunistické strany v jejím nekompromisním ideologickém a politickém boji při realizaci socialistických idejí“. Z článku „Společenské vědy a obrana státu — Vojenská mysl č. 6-1970, str. 18.

vy na vývoj vojenského práva (zda odpovídá změnám);

— studovat efektivnost vojenského práva u základních kategorií příslušníků a pracovníků ČSLA;

— současné a perspektivní možnosti optimalizování právních a sociálních jistot lidského činitele v ČSLA;

— právní regulace ekonomických zájmů obrany v ekonomickém zákonodárství ČSSR;

— projekt diferencované výuky a právní propagandy v ČSLA;

— analýzy stížností a podání MNO z hlediska porušení práva, zákonnosti nebo neefektivnosti práva;

— aplikovat projekt obecných legislativních pravidel, navrhnout jednotná vnitřní pravidla,

— unifikovat pojmosloví vojenského práva.

Náměty ke studiu některých faktů rozhodných pro osud práva v ČSLA

— stupeň znalosti práva a porozumění mu;

— vztah k právu a porušení práva;

— úroveň interpretace práva (nejasně, rozporně, mnohoznačně apod);

— stabilita (trvalost) práva a důvody rychlých změn;

— výkon kontroly plnění požadavku práva, úroveň kontroly a kontrolního aparátu;

— stupeň možností splnit požadavky právem kladené;

— autorita zákonodárce a orgánů právo aplikujících;

— poměr vedoucích funkcionářů a orgánů k právu, stupeň jejich zájmu o realizaci práva.

* * *

Politická linie KSČ vyjádřená v dokumentech z plenárního zasedání ÚV KSČ r. 1970 (červnové, zářijové, prosincové plénium) na úrovni hlavních stranickopolitických a ekonomických úkolů akcentuje tyto problémy:

— celkové upevnění státní moci,

— zvýšení organizační úlohy socialistického státu,

— upevnění právního řádu, dodržování socialistické zákonnosti a státní disciplíny.

Vyjádřeno stručně, jde o orientaci na upevnění socialistického státu i práva, jako jeho nedílné součásti.

Pro ČSLA, která je součástí socialistického státu, jsou tyto úkoly mimořádně aktuální. Mezi ně organicky náleží požadavek prohloubit a zefektivnit přínos práva pro upevňování ČSLA.

Článek si klade za cíl naznačit některé problémy související s funkcí práva v ČSLA.